

4. соборность как модель коллективного восприятия действительности;
5. метафизическая связь с физическим пространством как отражение себя в природе;
6. традиция как часть модели воспроизводства цикличности времени.

В целом, оригинальный дискурс евразийства и неоевразийства как социально-философской мысли характеризует уникальность социальной онтологии Евразии, выступающей как диалектическая оппозиция либеральной идеологии. При этом неоевразийство предлагает новые смыслы для формирования гуманитарного мировоззрения поколению XXI века, которые сформированы на почве осознания цивилизационной уникальности евразийского пространства. Интеллектуальный потенциал евразийской идеи предоставляет возможность описать социально-философские процессы на территории постсоветского пространства с нового ракурса.

Список литературы

1. Гегель Г. В. Ф. Наука и логики. – М.: АСТ, 2021. – 960 с.
2. Россия между Европой и Азией: Евразийский соблазн. Антология / сост. Л. И. Новикова. – Москва: Наука, 1993. – 345 с.
3. Boss O. Die Lehre der Eurasier. Ein Beitrag zur russischen Ideengeschichte des 20 Jahrhunderts. – Wiesbaden, 1961. – 130 s.
4. Citati D. La passione dell Eurasia. Storia e civiltà in Gumilev. Milano: Mimesis, 2015. 446 p.
5. Дугин А.Г. Четвертая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века. – СПб.: Амфора. 2009. – 351 с.
6. Фукуяма Ф. Конец истории? // Вопросы философии. 1990. № 3. – С. 134-148.
7. Россия в средокрестии пространств и времен (опыт синтетического цивилизационного подхода): монография / А.В. Иванов, Ю.В. Попков, И.В. Фотиева [и др.]. – Барнаул: Новый формат, 2025. – 303 с.
8. Евразийство в XXI веке: проблемы и перспективы. Алматы: ИФП КН МОН РК, 2009. – 334 с.
9. Дуйшеев Э.К. Мировоззренческие основания и социальный потенциал евразийского проекта в условиях современных общественно-политических реалий [Текст]: автореферат дис. канд. фил.
10. Жданова Г.В. Евразийство в современных исследованиях, философские аспекты [Текст]: дис. канд. фил. наук: 09.00. 03. / Г.В. Жданова. – М., – 2002. – 145 с.

ӘОЖ: 130.2:004

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ЖАҢА ПАРАДИГМАЛАР МЕН ӘДІСТЕР

Шакиров С.Е.

PhD, философия кафедрасының меңгерушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан.
e-mail: Simba_004@mail.ru

Цифрлық трансформация өмірдің көптеген салаларына, соның ішінде дәстүрлі түрде мәдениетті, қоғамды және адам ойлауын зерделеуге бағытталған гуманитарлық ғылымдарға да әсер етуде. Интернеттің, үлкен деректер мен жасанды интеллекттің таралуымен гуманитарлық ғылымдар технологиялық құралдарды біріктіру және қоғамдағы ролін қайта қарастыру қажеттілігіне тап болды. XXI ғасырдағы гуманитарлық ғылымдар цифрлық технологиялардың қарқынды дамуынан туындаған түбегейлі өзгерісті бастан кешіруде. Цифрлық технологиялар зерттеу процесінің ажырамас бөлігіне айналуға, жаңа дереккөз түрлерін тудырады және оларды талдау үшін түбегейлі жаңа әдістерді әзірлеуді талап етеді.

Бастапқыда гуманитарлық ғылымдар ғалымдары компьютерлер мен ақпараттық технологияларды тек көмекші құралдар ретінде қарастырды. Дегенмен, цифрландырылған материалдардың өсуімен және зерттеу міндеттерінің күрделенуімен бұл тәсіл заман талаптарына сай болмады.

«Цифрландыру» ұғымы біртіндеп «деректермен жұмыс істеу» түсінігімен астасып, деректер зерттеудің басты негізіне, ал дереккөз зерттеушілер үшін тәуелсіз дереккөзге айналды [1, 23-26 бб]. Бұл дереккөздерді зерттеуге деген көзқарасты түбегейлі өзгертеді: мәтіндер, көрнекі және аудиовизуалды дереккөздер енді цифрлық өңдеу мүмкіндігімен біріктірілген. Гуманитарлық

ғылымдардағы дереккөздерге ақпараттық теориялық тәсілді қолдану тек ашық ақпаратты ғана емес, сонымен қатар жасырын, астарлы деректерді де талдауға мүмкіндік береді [3, 7 б].

Осыған байланысты гуманитарлық ғылымдар білімінің өзіндік сипаты туралы мәселе іргелі мәнге ие болады. В. Дильтей жазғандай, «рух туралы ғылымдар» адамның ішкі тәжірибесін, оның бастан кешкен сезімдері мен күйін зерттейді, себебі олар себеп-салдарлық байланыстарды ашуға бағытталған «табиғат ғылымдарынан» айырмашылығы бар [2, 316].

Г. Рикерт пен В. Виндельбанд гуманитарлық ғылымдар идиографиялық әдіспен - бірегей, жеке құбылыстарды сипаттаумен анықталатынын, ал жаратылыстану ғылымдары жалпы заңдылықтарды орнатуға бағытталған номотетикалық әдісті қолданатынын атап өтті [2, 326].

Цифрландыру бұл қайшылықты одан әрі күшейтеді: бір жағынан, ол «адам өмірінің барлық салаларын кодификациялау» және бірегей құбылыстарды деректер жиынтығына дейін төмендету қаупін арттырады, екінші жағынан, гуманитарлық ғылымдар зерттеушілеріне бұрын-соңды болмаған көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеуге және олардың ғылыми мәртебесін арттыруға мүмкіндік беретін құралдарды ұсынады [2, 34, 56 беттер].

Қазіргі заманғы зерттеушінің міндеті - гуманитарлық білімнің құндылыққа негізделген сипатынан бас тартпай, сонымен қатар жаңа технологиялық мүмкіндіктерді қолдана отырып, тепе-теңдікті табу.

Дегенмен, цифрландыру жағдайында бұл классикалық модель белгілі бір қауіпке ұшырайды. М.Н. Эпштейн атап өткендей, гуманитарлық ғылымдар «көп біледі, бірақ аз ойлайды», яғни көбінесе болашақты жобалаудан гөрі өткенді зерттеумен көбірек айналысады [2, 376].

Қоғамдық пікірде гуманитарлық ғылымдардың екінші дәрежелі, маңызы төмен сала ретінде қабылдау көзқарасы басым. Бұл оқу бағдарламаларындағы гуманитарлық пәндердің қысқаруында және гуманитарлық зерттеулерді қаржыландырудың азаюында көрініс табады. Гуманитарлық ғылымдарды экономикалық тұрғыдан тікелей тиімді ету қиын, әрі олардың нәтижелері техникалық ғылымдардың жетістіктері сияқты айқын емес [2, 46]. Мұндай жағдайда гуманитарлық ғылымдар зерттеушілері белгілі бір тандау алдында қалады: өз саласының танымалдылығының төмендеуін қабылдау немесе өздерінің өзектілігін дәлелдеу арқылы өздерін өзгерту.

Цифрландыру гуманитарлық ғылымдарға екі жақты әсер етеді. Бір жағынан, ол гуманитарлық білімді техникалық білімге модельдеуге тырысатын, оның тілі мен әдіснамасын ресімдейтін технократиялық тәсілді күшейтеді. Екінші жағынан, дәл цифрлық дәуірде гуманитарлық ғылымдар зерттеушілері үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеу, ақпаратты визуализациялау және зерттеу нәтижелерін кеңінен таратуға мүмкіндік беретін бірегей құралдарға ие болады [2, 566].

Пәнаралық байланыс қазіргі заманғы ғылымның дамуындағы негізгі үрдістердің біріне айналуға. Цифрландыру дәуірінде ғылыми салалар арасындағы шекаралар көмескіленіп, гуманитарлық ғылымдар, жаратылыстану ғылымдары және инженерияның қиылысында жаңа білім кеңістігі қалыптасуда. Г.В. Можаева атап өткендей, цифрлық гуманитарлық ғылымдарда пәнаралық байланыс сипаты өзгеріске ұшырап жатыр: егер бұрын сөз гуманитарлық зерттеулерге қызмет ететін информатикалық құралдар негізделген инструменталды пәнаралық байланыс туралы болса, бүгінде білімнің әртүрлі салалары арасында ортақ әдіснамалық негіз қалыптастыруға бағытталған жаңа деңгейдегі ықпалдастық байқалады [3, 5-6 бб].

Дегенмен, пәнаралық байланыс пәннен бас тартуды білдірмейді. И.В. Лысактың пікірінше, пәнаралық зерттеулер тек негізгі пән шеңберіндегі терең білімге негізделген кезде ғана нәтижелі бола алады [2, 436]. Өз зерттеу саласын жеткілікті деңгейде меңгермеген зерттеуші өнімді пәнаралық диалогқа қабілетсіз. [2, 416].

Цифрлық гуманитарлық ғылымдар - гуманитарлық зерттеулер үшін цифрлық құралдар мен әдістерді пайдаланатын және сонымен бірге цифрлық технологиялардың жеке тұлғалар мен қоғамға әсерін зерттейтін пәнаралық сала. М. Таллер атап өткендей, цифрлық гуманитарлық ғылымдар саласында үш негізгі бағытты бөлуге болады: компьютерлік мәтінді талдау, тарихи және археологиялық зерттеулерде дерекқорларды пайдалану және мәтіндік емес ресурстармен – суреттермен, 3D модельдермен және аудиовизуалды материалдармен жұмыс істеу [3, 136].

Дегенмен, академиялық қауымдастықта цифрлық гуманитарлық ғылымдарға деген көзқарас әлі де екіұшты. Зерттеушілер бірқатар күрделі мәселелерге назар аударады.

- Біріншіден, формальдылық мәселесі бар: бірегей гуманитарлық құбылыстарды жүйелеу қиын, ал цифрлық гуманитарлық ғылымдарда әртүрлілік көбінесе деректер жиынтығына дейін қысқарады, түсіндірмелік негізгі жеңілдетіледі.
- Екіншіден, көрнекі визуализациялар мазмұнды талдаудың орнын басуы мүмкін, ал әдіснамалық кемшіліктер әдемі графиктермен жасырылып қалады [2, 566].

- Үшіншіден, теориялық түсініктің жетіспеушілігі байқалады: цифрлық гуманитарлық ғылымдарда қолданбалы зерттеулер әлі де басым, ал теориялық модельдерді жалпы жүйеге дейін дамытуға тек бірнеше зерттеулер ғана қол жеткізеді.

Осы қиындықтарға қарамастан, цифрлық гуманитарлық ғылымдар жаңа мүмкіндіктер ашады. Ол зерттеушілерге кең көлемдегі деректермен жұмыс істеуге және тек көрнекті тұлғалардың ғана емес, қарапайым адамдардың күнделікті өмірін көрсететін дереккөздерді ғылыми дискурста біріктіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, визуализация құралдары және қолжетімді цифрлық өнімдер арқылы гуманитарлық ғылымдардың көрнекілігі мен танымалдығын арттыра алады [2, 616].

Цифрлық дәуірдегі гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеушілер үшін қиындық тек жаңа құралдарды игеру ғана емес, сонымен қатар пәнаралық диалогқа ашық бола отырып, мағынаны түсіндіру және іздеу қабілетін сақтауды да қамтиды.

Цифрлық гуманитарлық ғылымдар төңірегіндегі пікірталастар негізінен ХІХ ғасырдан бастау алатын гуманитарлық ғылымдардың мәні туралы классикалық пікірталастардың жалғасы іспетті. Ол кезде пікірталас «жаратылыстану ғылымдары» мен «рух туралы ғылымдар» арасындағы қарама-қайшылыққа және адамзат пен мәдениетті зерттеуге дәл әдістерді қолдану мүмкіндігі мен шегі төңірегінде өрбіген болатын.

Бүгінде бұл пікірталас жаңа резонансқа ие болды: сандық әдістер, статистика және алгоритмдер бізге күрделі гуманитарлық құбылыстарды түсінуге мүмкіндік бере ала ма, әлде оларды ықшамдап, жеңілдетіп, бұрмалай ма? Бұл сұрақтың жауабы тек цифрлық гуманитарлық ғылымдардың болашағын ғана емес, сонымен қатар цифрлық дәуірдегі гуманитарлық ғылымдар білімінің өзіндік ерекшелігін де анықтайды [2, 326].

Қазіргі ғылыми дискурста гуманитарлық зерттеулерде «деректер дайын күйінде берілмейді, оларды әртүрлі, көбінесе қол жеткізу қиын дереккөздерден іздеп, жинақтау керек» деген тұжырым жиі айтылады. Бұл мақсатта күрделі және қарама-қайшы бақылауларды жүйелі түрде жинап, оларды кестелерге, дерекқорларға және онлайн платформаларға айналдыру процесін білдіретін «сарт» арнайы термині бар. Формалдануы қиын гуманитарлық білімді компьютерлік технологияның жоғары деңгейде формалданған құралдарымен біріктіру перспективасы бүгінгі таңдағы цифрлық гуманитарлық ғылымдардың басты ғылыми қызығушылығына айналып отыр. [4]

Қазіргі уақытта цифрлық гуманитарлық ғылымдарға деген қызығушылық жаһандық деңгейде артып келеді. Әлем бойынша гуманитарлық ғылымдар мен ақпараттық технологиялар мамандарын біріктіретін зерттеу орталықтары мен білім беру бағдарламалары құрылуда. Бұл ғылыми зерттеулердің ең перспективалы салалары дәл осы пәндер қиылысында пайда болатынын көрсетеді. Сонымен қатар, тәжірибе көрсеткендей, мұндай жобалардың нәтижелілігі тек технологиялық мүмкіндіктермен ғана емес, сонымен қатар әдіснамалық ойлаудың тереңдігіне және гуманитарлық білімнің өзіндік табиғатын және оның құндылықтық мазмұнын түсінуге де байланысты. Цифрлық дәуірдегі гуманитарлық ғылымдардың трансформациясы күрделі және қарама-қайшы сипатқа ие. Бір жағынан, гуманитарлық ғылымдар өздерінің қоғамдық беделінің төмендеуіне және техникалық ғылымдармен бәсекелестік жағдайында дағдарысқа ұшырауда. Екінші жағынан, цифрландыру гуманитарлық ғылым ғалымдарына жаңа құралдар ұсына отырып, бұрын-соңды болмаған көлемдегі ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы гуманитарлық ғылымдардың негізгі міндеті - технология мен мағына, формальдылық пен түсіндіру, тәртіп пен пәнаралық байланыс арасындағы тепе-теңдікті табу. Цифрлық қоғам гуманитарлық ғылымдарға қайтадан жаңғырып, болмысын сақтап, заман талабына жауап беретін жаңа кеңістік ашуға мүмкіндік береді. Г.В. Можаяның пікірінше, цифрлық гуманитарлық ғылымдардың дамуы дәстүрлі әдістерден бас тартуды білдірмейді; бұл оларды цифрлық технологиялар арқылы кеңейту және байытуға бағытталған [3, 1046]. Тек осы жолмен гуманитарлық ғылымдар өткенді түсініп қана қоймай, болашақты қалыптастыруға да белсенді қатыса алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Володин А.Ю. Современные цифровые практики историков в контексте датафикации // Исторические научные методы в цифровой гуманитарной среде. Пермь: ПГНИУ, 2018. - С. 23-26.
2. Лысак И.В. Влияние цифровизации на развитие современных гуманитарных знаний. Казань: Бук, 2021. - 88 с.
3. Можая Г.В. и др. Цифровые гуманитарные науки: гуманитарные науки в цифровую эпоху / под редакцией Г.В. Можая. Томск: Изд-во Том. университет, 2016. - 120 с.
4. Володин А.Ю. Цифровые гуманитарные исследования в контексте датаизма // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки. 2024. №7-2.